

„Nenaplněný příslib“. Hodnotící strategie české normalizační kritiky

ALENA FIALOVÁ, Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

FIALOVÁ, A.: „Promise unkept“. Assessing strategies of Czech normalization criticism
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 58, 2011, No 5, p. 442 – 448.

This article is to describe strategies of normalization criticism which were used to assess and include social novels dealing with political subjects in the canon of the new socialist literature. The analysis was based on the reviews written by the critics who had met the requirements of the normalization regime and reflected on the works of art in the official periodicals. The described strategies suggest what compromise solutions the critics mostly preferred and what methods they used to emphasize the positives and shroud negatives of the reviewed works of art, which were usually of very poor quality, and what set expressions and argumentation they employed to reconcile the expectations and tasks with the outcomes of the contemporary politically progressive production.

Key words: literary criticism, ideology, normalization, social novel

„Román (...) je příslibem a možná i předzvěstí ideově a esteticky náročné tvůrčí práce tohoto plodného autora.“¹

„A to je příslibem dalšího rozvoje a i poctivým, dobrým vkladem do současné mladé beletrie.“²

„To není už jen příslib, to už je vyvážené, dotvořené dílo.“³

Příslib, ať už naplněný či nenaplněný, patřil mezi oblíbené pojmy kritiky, která si od literatury něco slibovala a zároveň od ní i cosi vyžadovala. A to zejména v případě, kdy se vznikající literatura měla přizpůsobit konkrétnímu estetickému či ideologickému ideálu. Tak tomu bylo například v poválečném období, kdy byla takovým ideálem velká, syntetizující socialistickorealistická tvorba, uměleckými prostředky podporující požadované politické cíle.

V období normalizace, kterému se zde chci věnovat, panoval v oficiálním literárně-kritickém diskursu stejný ideál, oproti starším desetiletím však nastala odlišná situace, v níž se literatura i kritika potýkala se spoustou nových požadavků, limitů a tabu. Problematickým byl vztah k literárnímu dědictví, k preferovaným padesátým i odmítaným šedesátým letům, a zásadní byla také proměna vnímání oficiální literární produkce širokou veřejností. Zklamané naděje po roce 1968 a nový politický kurz se projevil i v přijímání dobové angažované produkce: díla, jež zřetelně vycházela vstříc ideologickým požadavkům nového režimu, provázel nezáměr a lhostejnost čtenářů.

¹ BRETT, Vladimír: Aktuální román o tvůrčí inteligenci. In: *Literární měsíčník*, roč. 10, 1981, č. 6, s. 111.

² HRZALOVÁ, Hana: Mládí v souboji s maloměststvím. In: *Literární měsíčník*, roč. 3, 1974, č. 9, s. 101.

³ VLAŠÍN, Štěpán: Zdařilý havířský román. In: *Rovnost*, 17. 6. 1980, s. 5.

Mezi zásadní díla, která měla tvořit páteř nové socialistické literatury a na něž tedy kritika kladla specifické požadavky, patřila tvorba, jež reflektovala dobové politické poměry a vládnoucí ideologii, tedy společenské či společensko-historické romány (v dobové terminologii označované také jako romány politické). Konfrontovaly současnost „reálného socialismu“ s takovými významnými politickými mezníky, jakými byla druhá světová válka a osvobození, únor 1948, stalinismus počátku padesátých let a události roku 1968. Zatímco prózy ze současnosti se zmínkám o politice a ideologii většinou vyhýbaly a odehrávaly se v neurčitém bezčasní, díla reflektující poválečné společenské proměny více či méně skrytě přitakávala vládnoucímu režimu a nabízela návodný model názorů a postojů preferovaných novou mocí. Ideálem normalizační kritiky tak bylo najít takové dílo, v němž by se skloubila umělecká přesvědčivost, čtenářská atraktivita a zároveň ideologicky „správná“ interpretace nedávných politických událostí a z ní vyplývající legitimizace nového, normalizačního režimu.

Napsat takové dílo bylo v dobovém literárněkritickém diskursu očekáváno a prezentováno jako velký úkol pro spisovatele, kteří se ztotožnili s dobovými normami a požadavky. Normalizační kritika se však ocitla ve složité situaci, neboť v daných kulturně-politických podmínkách a limitech bylo velice obtížné takovéto dílo stvořit i otevřeně hodnotit: mělo být natolik významné a kvalitní, aby jej bylo možné prohlásit za součást nového kánonu, zároveň však s každou novou prózou vycházelo čím dál více najevo, že tento typ dobové produkce zdaleka nedosahuje takové umělecké úrovně, na kterou byla kulturní veřejnost ještě nedávno zvyklá (a na niž navazovali svými společenskými romány významní autoři šedesátých let, nyní ovšem v disentu či exilu). Kritici nemohli otevřeně přiznat, že nově vznikající angažovaná díla jsou v mnoha případech jen zbeletrizovanými agitkami v duchu oficiálních stranických instrukcí a interpretují nedávné události často v příkrém rozporu s reálnými zážitky naprosté většiny adresátů. (To se týkalo zejména próz, jež reflektovaly události roku 1968 a předkládaly obraz společnosti zmitající se v krizi a vzápětí radostně vítající sovětské vojáky.)

Častým jevem typickým pro normalizační kritiku proto byla také proměna hodnocení v čase: v prvních recenzích bylo více nadšení a chvály než v pozdějších přehledových statích nebo při zpětném srovnávání s mladšími díly podobného charakteru. (Jako příklad uveďme nechvalně známý román *Vabank* Alexeje Pludka, útočně karikující tzv. pražské jaro: v roce 1976 Josef Hrabák prózu hodnotí jako „slibný náběh“ ke stále očekávanému velkému politickému románu, zatímco v osmdesátých letech již Hana Hrzalová popisuje jeho slabá místa a naznačuje, že „ne všechno je v něm domyšleno umělecky a politicky“.)⁴

Tento příspěvek chce představit ty strategie, jimiž se normalizační kritika snažila smířit výše naznačené rozpory a prosazovat díla se společenskou či politickou tematikou. Zaměří se na charakteristické argumenty, oblíbené slovní obraty a termíny, jež se často proměňovaly v nicneříkající fráze a klišé, o to víc však vypovídaly o stavu tehdejšího oficiálního literárněkritického myšlení. Určitá část těchto strategií a postupů je sice společná veškerým literárněkritickým textům publikovaným v jakémkoliv období, tato analýza se však bude snažit především o vystižení specifík a charakteristických rysů tvorby,

⁴ HRABÁK, Josef: K vývoji naší prózy po roce 1970. In: *Literární měsíčník*, roč. 5, 1976, č. 9, s. 99; HRZALOVÁ, Hana: *O české literatuře dneška*. Praha: Československý spisovatel, 1987, s. 109.

jež vznikala v oficiálním prostoru normalizace a jejíž poetiku výrazně ovlivňovaly dobové limity a ideologické požadavky.

Před uvedením konkrétních příkladů je ještě nutné vymezit si pojem „normalizační kritika“. Rozumím jím souhrn recenzí, zabývajících se dobovou angažovanou produkcí, jež v sedmdesátých a osmdesátých letech vycházely v literárních měsícnících (*Literární měsíčník*, *Romboid*, *Slovenské pohľady*), obecně, kulturně i literárně zaměřených týdenících (*Kmen*, *Květy*, *Mladý svět*, *Nové knihy*, *Tvorba*) a denících (*Práce*, *Rovnost*, *Rudé právo*, *Večerní Praha*, *Zemědělské noviny*) a které se nedostávaly do rozporu s požadavky vládnoucího režimu na literární a literárněkritickou tvorbu.

Naprostá většina analyzovaných článků proto pochází z pera autorů, již se ve svých textech s normalizačním režimem a jeho požadavky v různé míře ztotožňovali (jako byli Vladimír Brett, František Cinger, Josef Hrabák, Hana Hrzalová, Vladimír Dostál, Vladimír Kolár, Vítězslav Ržounek, Štěpán Vlašín a další), neboť to byli zejména právě oni, kdo sledovali, vítali či odmítali díla s politickým tématem. Souhrny jejich recenzí, studií a přehledových statí často také vycházely v knižní podobě a objevovaly se v nejrůznějších sbornících.

Autoři tzv. šedé zóny, kteří zejména v osmdesátých letech publikovali v některých týdenících a denících, politicky zaměřené prózy však recenzovali spíše výjimečně a pokud k tomu došlo, jejich texty byly většinou neutrálně informačního rázu. Netvoří tak výraznější moment v rámci analyzované problematiky, proto se jimi podrobněji nezabýváme.

Nejprve se budeme věnovat recenzím vyzdvihujících prózy, které byly považované za jednoznačný úspěch a vzor pro ostatní novou tvorbu. Specifickou skupinu mezi nimi tvořila díla „nekritizovatelných“ normalizačních autorit a funkcionářů, zejména předsedy Svazu českých spisovatelů Jana Kozáka, svazového místopředsedy a později vedoucího tajemníka Bohumila Nohejla a člena jeho předsednictva Bohumila Říhy. Ta byla, spolu s nemnoha díly Jaromíry Kolářové, Karla Misaře a Zdeňka Pluhaře, vyzdvihována jako příklad nové socialistickorealistickej tvorby,⁵ což se projevilo v označení díla jako *daru*, *vládu* či *splátky*. V první řadě se tedy oceňovalo to, že romány naplnily požadavek vytvořit novou linii „správné“ literatury. Za velký úspěch takto zaměřených próz bylo přitom považováno vydařené skloubení příběhu individua s celospolečenským politickým vývojem, atmosférou a dobovými fakty, které zde byly interpretované v preferovaném ideologickém klíči, ovšem bez použití primitivních schémat a zjevné tezovitosti.

Významným prvkem psaní o takových textech bylo opakované zdůrazňování jejich umělecké hodnoty, takže například Misařova *Periférie* byla prohlašována za „ryze současnou uměleckou výpověď“,⁶ vyznačující se „uměleckou svědomitostí“,⁷ Pluhařův román *V šest večer v Astorii* zase za „dílo umělecké a životní syntézy“,⁸ kterému se podařilo „zo-

⁵ KOZÁK, Jan: *Čapí hnízdo*. Praha : Čs. spisovatel, 1976; NOHEJL, Bohumil: *Velká voda*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1973; ŘÍHA, Bohumil: *Doktor Meluzin*. Praha : Čs. spisovatel, 1973; KOLÁŘOVÁ, Jaromíra: *Můj chlapec a já*. Praha : Čs. spisovatel, 1974; MISAŘ, Karel: *Periférie*. Praha : Československý spisovatel, 1977; PLUHAŘ, Zdeněk: *V šest večer v Astorii*. Praha : Čs. spisovatel, 1982.

⁶ HRZALOVÁ, Hana: Vítězství pracujícího lidu a jeho obraz v české literatuře. In: *Sborník z mezinárodní literárněvědné konference Bezručova Opava 1978*. Ostrava : Profil, 1980, s. 21.

⁷ VESELÁ, Marie: Spisovatelovo ironické vyprávění. In: *Práce*, 12. 10. 1977, s. 6.

⁸ HRZALOVÁ, Hana: Čas života a čas románu. Nad románem Zdeňka Pluhaře *V šest večer v Astorii*. In: *O české literatuře dneška*. Praha : Čs. spisovatel, 1987, s. 121.

trvať na dosiahnutých umeleckých pozíciách“.⁹ Kritici oceňovali a oslavovali to, že se někomu podařilo, alespoň zdánlivě, sladit angažované téma a uměleckou formu. Jejich nekritické vyzdvihování několika románů, kvalitativně jen o málo převyšující ostatní – umělecky povětšinou nevydařenou – dobovou produkci s tématem nedávných dějin, tak zároveň poukazovalo na problém uplatnit dobové normy a požadavky na uměleckou literaturu.

U dalších próz tohoto typu bylo totiž i jim zcela zřejmé, že požadovaných kvalit a nároků nedosahují, a to přesto, že tato díla byla vydávána ve vysokých nákladech a často také zvýznamňována udělením nějaké literární ceny: jejich autoři se stávali národními a zasloužilými umělci, dostávali nejvyšší nakladatelská a svazová ocenění, dvě ze sledovaných děl dokonce získala státní cenu.¹⁰ Kritici tak stáli před povinností najít alespoň nějaká pozitiva, případně obecnými proklamacemi vyslovit důvěru v autorův budoucí vývoj.

Nejčastější argumentační metodou tak bylo upozornění na tu část díla, na níž kritik našel něco přínosného: příznačná byla tvrzení, že alespoň jedna část díla si zaslouží *úctu* nebo že dílo je úspěchem, *pokud jde* o jednu konkrétní část. Jako pozitivum se reflektovala také přítomnost jiné funkce než umělecko-estetické, tedy funkce ideově návodné, ale také dokumentární, svědecké a poznávací. Při zásadnějším nesouhlasu kritika konstatovala, že próza přesvědčuje spíše *detaily* či *epizodami*. V těchto případech se pak v jedné recenzi setkávala často protikladná tvrzení, například že si dílo „zasluhuje respekt“, zároveň však „neubráníme se zklamání“,¹¹ nebo že „cenný je i nezdařený pokus“.¹²

Častou argumentační strategií bylo srovnávání, ať již v kontextu s autorovou starší tvorbou (recenzované dílo mohlo „přesáhnout“ autorovy možnosti, nebo naopak znamenat autorův „osobní úspěch“), nebo s díly autorit. Ke zvýznamnění prózy stačilo již to, že byla uvedena do kontextu s dílem považovaným za zásadní, nejčastěji s Otčenáškovým *Občanem Brychem*, vnímaným jako vzor socialistického společenského románu. Objevovala se však i srovnání s jinými díly považovanými za součást tradice (například reflexe nepříliš zdařilé prózy *Bílý kůň* spisovatele Karla Houby byla v jedné z recenzí postavena na paralelu s Čapkovým *Krakatitem*)¹³ a samozřejmě i s prózami soudobými, nejčastěji se „vzorovým“ socialistickým románem *Můj chlapec a já* Jaromíry Kolářové, považovaným za jedno z klíčových děl „nové socialistické literatury“.

Díla přijímaná jen s menšími výhradami byla považována za *příslib*, *slibný náběh*, *předzvěst*, *průpravnou studii*, představovala *nosnou půdu* či *vážný pokus*, přičemž byl zdůrazňován zejména *dobrý záměr* či *odvaha* autora. Velice častou figurou bylo spojení se slovem *sonda*, tedy s termínem asociujícím první náhled, zkoušku, testování daných možností, po němž by mělo – v blíže nespecifikovaném budoucnu – následovat „velké“ syntetické dílo: „sonda do hlubšího poznání dnešního našeho světa“,¹⁴ „nejzávažnější

⁹ ANDRUŠKA, Peter: V šest večer v Astorii. In: *Slovenské pohľady*, roč. 100, 1984, č. 5, s. 137.

¹⁰ Kozákovo *Čapí hnízdo* (Praha: Československý spisovatel, 1976) v roce 1977 a Pluhařův román *V šest večer v Astorii* (Praha: Čs. spisovatel, 1982) v roce 1984.

¹¹ MOURKOVÁ, Jarmila: Satirický román o roce 1968. In: *Literární měsíčník*, roč. 11, 1982, č. 5, s. 159.

¹² CINGER, František: Návrat majora Zemana. In: *Rudé právo*, 12. 9. 1983, s. 5.

¹³ MOJÍK, Ivan: Umenie a etika. In: *Romboid*, roč. 17, 1982, č. 1, s. 86.

¹⁴ MACÁK, Bohumír: Nový Fuks. In: *Literární měsíčník*, roč. 3, 1974, č. 7, s. 103.

sonda do podhoubí krizových let“,¹⁵ „pravdivá, ľudsky angažovaná sonda“,¹⁶ „neuhlazená sonda“,¹⁷ ale také „jednostranná bojazlivá sonda“;¹⁸ několik recenzí mělo slovo sonda přímo v názvu (např. *Psychologická sonda do maloměstství*).¹⁹ Podobně frekventovaným byl výraz *příspěvek* (s přívlastky *závažný, poctivý, inspirující, úspěšný, cenný, pozoruhodný* a pod.), díky němuž kritika, podobně jako u výše zmíněného *daru* či *splátky*, vytvářela navenek dojem úspěšného plnění společného úkolu.

Zásadním problémem dobové angažované produkce bylo, že témata a ideovou náplň šlo přebírat ze starší socialistickorealisticke literatury (například téma přerodu intelektuála inspirované *Občanem Brychem*, konstrukce určitého typu kladných a záporných postav), avšak vytvořit z apriorní teze a vnějšího požadavku živoucí umělecké dílo již tak snadné nebylo. A na triviální formy budovatelské literatury padesátých let v této podobě nebylo možné navázat, což si uvědomovali i prorežimní kritici. K jejich dilematům tak patřilo, jak určité dílo hodnotit negativně a současně dopad takového soudu minimalizovat.

Nejčastěji kritizovanou vadou proto byl nedostatek toho zásadního, co dělá literaturu literaturou, tedy umělecká hodnota díla, konkrétně že dílu chybí *románové, umělecké* či *beletristické* pojetí, že je vážně ohrožena jeho *umělecká důsažnost* a pod. Dalším výrazně problematickým momentem byla otázka angažovanosti díla, respektive výtky, že není přesvědčivě zobrazena dobová společenská atmosféra. Mohlo jít o její nedostatek („*dobová atmosféra by měla a mohla daleko víc určovat příběh*“),²⁰ ovšem častěji kritikům způsobovala větší problém právě primitivní schematicnost, tezovitost, případně příliš přehnané a nevěrohodné parodování a zkreslování skutečnosti (a to zejména ve spojitosti s reflexí společnosti šedesátých let). V daném kontextu pak tento způsob literární reflexe dějin až příliš připomínal útočné a zesměšňující propagandistické články z dobového tisku. Charakteristickým argumentem proto v tomto případě bylo, že se takovéto prózy *přibližují publicistice*. Dílu pak byly vyčítány *otřelé žurnalistické argumenty, publicistický komentář, spíše publicistické než umělecké prostředky* či obecně *žurnalistický ráz*. Próze *Svědění* kritika přisoudila dokonce „*sem tam primitivní agitační kontrasty*“, jež se snažila vyvážit tvrzením, že však „*skýtá hojnost materiálu k přemýšlení*“.²¹ Častý byl také argument o *neproniknutí k podstatě a ulpění na povrchu*.

Protože cílem dobové kritiky nebylo tato díla zcela zatratit, ale naopak pomoci jejich autorům „polepšit se“, přidávala v závěru recenze doporučení či zhodnocení toho, v čem autor udělal chybu. Naznačovala řešení, jak v další tvorbě postupovat, byť často v obecné a nicneříkající rovině neurčitých či pro konkrétního autora nemožných zadání (jako v případě již zmiňovaného Karla Houby, kterému kritika doporučovala, že by „*mohl*

¹⁵ VLAŠÍN, Štěpán: Próza v jubilejním roce. Nad sklizní 1978. In: *Ve škole života*. Praha: Čs. spisovatel, 1980, s. 51.

¹⁶ SULÍK, Ivan: *Do svedomia človeka a doby*. In: *Romboid*, roč. 9, 1974, č. 4, s. 65.

¹⁷ VLAŠÍN, Štěpán: Nezakotvené mládí. In: *Rudé právo*, 17. 12. 1974, s. 5.

¹⁸ VAJS, Pavol: Príliš vratká plavba. In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 9, s. 128.

¹⁹ BRETT, Vladimír: Psychologická sonda do maloměstství. In: *Literární měsíčník*, roč. 5, 1976, č. 8, s. 104.

²⁰ HRZALOVÁ, Hana: Toulavý čas a toulavé mládí. In: *Literární měsíčník*, roč. 4, 1975, č. 3, s. 106.

²¹ DOSTÁL, Vladimír: Popáleniny roku 1968. In: *Tvorba*, 1974, č. 21, s. 8.

a měl opustit „šedivou řeholi“ spisovatelských jistot (...) a vydat se na cestu nového tvůrčího hledání“).²²

I přes všechny rady, doporučení a povzbuzování se žádné z těchto děl nestalo trvalejší hodnotou poválečné české prózy. Všechna oficiálně vydávaná díla, jež v prostoru normalizace tematizovala významné historické mezníky nedávných českých dějin, více méně upadla v zapomnění, podobně jako většina jejich autorů (pokud se neprosadili v jiných žánrech a oborech). Velký politický román, který měl přitakat době, režimu a zároveň vyjít vstříc uměleckým nárokům kritiků i zájmu čtenářům, tak přes všechnu snahu a péči zůstal pouze „nenaplněným příslibem“ normalizační kritiky.

PRAMENY

- HOUBA, Karel: *Bílý kůň*. Praha : Československý spisovatel, 1980.
KOLÁROVÁ, Jaromíra: *Můj chlapec a já*. Praha : Československý spisovatel, 1974.
KOPECKÝ, František: *Svědomí*. České Budějovice : Růže, 1973.
KOZÁK, Jan: *Čapí hnízdo*. Praha : Československý spisovatel, 1976.
MISAŘ, Karel: *Periférie*. Praha : Československý spisovatel, 1977.
NOHEJL, Bohumil: *Velká voda*. Plzeň : Západočeské nakladatelství, 1973.
OTČENÁŠEK, Jan: *Občan Brych*. Praha : Československý spisovatel, 1955.
PLUDEK, Alexej: *Vabank*. Praha : Československý spisovatel, 1974.
PLUHAŘ, Zdeněk: *V šest večer v Astorii*. Praha : Československý spisovatel, 1982.
ŘÍHA, Bohumil: *Doktor Meluzin*. Praha : Československý spisovatel, 1973.

LITERATURA A

- ANDRUŠKA, Peter: V šest večer v Astorii. In: *Slovenské pohľady*, roč. 100, 1984, č. 5, s. 136 – 137.
BRETT, Vladimír: Aktuální román o tvůrčí inteligenci. In: *Literární měsíčník*, roč. 10, 1981, č. 6, s. 110 – 111.
BRETT, Vladimír: Psychologická sonda do maloměstství. In: *Literární měsíčník*, roč. 5, 1976, č. 8, s. 104.
CINGER, František: Návrat majora Zemana. In: *Rudé právo*, 12. 9. 1983, s. 5.
DOSTÁL, Vladimír: Popáleniny roku 1968. In: *Tvorba*, 1974, č. 21, s. 8.
HRABÁK, Josef: K vývoji naší prózy po roce 1970. In: *Literární měsíčník*, roč. 5, 1976, č. 9, s. 96 – 101.
HRZALOVÁ, Hana: Mládí v souboji s maloměststvím. In: *Literární měsíčník*, roč. 3, 1974, č. 9, s. 101.
HRZALOVÁ, Hana: *O české literatuře dneška*. Praha : Československý spisovatel, 1987.
HRZALOVÁ, Hana: Toulavý čas a toulavé mládí. In: *Literární měsíčník*, roč. 4, 1975, č. 3, s. 105 – 106.
MACÁK, Bohumil: Nový Fuks. In: *Literární měsíčník*, roč. 3, 1974, č. 7, s. 102 – 103.
MOJÍK, Ivan: Umenie a etika. In: *Romboid*, roč. 17, 1982, č. 1, s. 86 – 88.
MOURKOVÁ, Jarmila: Satirický román o roce 1968. In: *Literární měsíčník*, roč. 11, 1982, č. 5, s. 159 – 160.
Sborník z mezinárodní literárněvědné konference Bezručova Opava 1978. Ostrava : Profil, 1980.
VAJS, Pavol: Příliš vratká plavba. In: *Romboid*, roč. 22, 1987, č. 9, s. 126 – 128.
VESELÁ, Marie: Spisovatelovo ironické vypravěčství. In: *Práce*, 12. 10. 1977, s. 6.
VLAŠÍN, Štěpán: *Ve škole života*. Praha : Československý spisovatel, 1980.
VLAŠÍN, Štěpán: Zdařilý havířský román. In: *Rovnost*, 17. 6. 1980, s. 5.

LITERATURA B

- DOKOUPIL, Blahoslav: K vývojovým proměnám prózy s tematikou Února. In: *Česká literatura*, roč. 30, 1982, č. 2, s. 148 – 162.

²² BRETT, Vladimír: Aktuální román o tvůrčí inteligenci. In: *Literární měsíčník*, roč. 10, 1981, č. 6, s. 111.

FIALOVÁ-ŠPORKOVÁ, Alena: Poučena z krizového vývoje. Obraz „pražského jara“ v „normalizační“ próze.
In: *Soudobé dějiny*, roč. 12, 2005, č. 2, s. 309 – 333.
JANOUSEK, Pavel a kol: *Dějiny české literatury 1945 – 1989 IV*. Praha : Academia, 2008.
Normy normalizace. Praha – Opava : Ústav pro českou literaturu AV ČR – Slezská univerzita, 1996.
ŠÁMAL, Petr: Literární kritika za časů normalizace. In: *Literární archiv. Česká literární kritika 20. století*,
2006, č. 37, s. 149 – 184.

Mgr. Alena Fialová
Ústav pro českou literaturu AV ČR
Na Florenci 3/1420
110 00 Praha 1
ČR
e-mail: fialova@ucl.cas.cz